

Factors of development digital economy: society of theory and practice

Olim ASTANAKULOV¹, Xurshid ASATULLAYEV²

International Islamic academy of Uzbekistan
Tashkent institute of finance

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2021

Received in revised form

15 September 2021

Accepted 20 October 2021

Available online

15 November 2021

Keywords:

digital economy,
IT technologies,
information and
communication
technologies,
artificial intelligence,
robotics,
transaction costs,
internet.

ABSTRACT

The consequences of a severe pandemic observed in the global economy and various time constraints to prevent mass morbidity caused a serious crisis in the world, at the same time stimulated a special approach to economic recovery after a global pandemic. The development of science and economic thinking around the world, the use of digital technologies, artificial intelligence in economic processes has led to structural changes in economic relations. The use of the digital economy in most countries today has become one of the priorities of economic development. The article examines the published sources of foreign and domestic economists on the development of the digital economy, analyzes the importance of the digital economy for the country and the trends of its development in Uzbekistan.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp202-213>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш омиллари: назария ва амалиёт уйғунлиги

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

рақамли иқтисодиёт,
IT-технология,
ахборот коммуникацион
технологиялар,
сунъий интеллект,
робототехника,
транзакцион харажатлар,
интернет тармоғи.

Жаҳон иқтисодиётида кузатилган оғир пандемия оқибатлари ва вақтинчалик оммавий касалланишнинг олдини олишга қаратилган турли чекловлар, карантин ҳолатлари дунё мамлакатларини оғир инқирозга учратган бўлса-да, глобал пандемиядан сўнг иқтисодиётни тиклашга қаратилган ўзгача ёндашувдаги таълимот зарурлигини тақозо этди. Дунё бўйича илм ва иқтисодий тафаккурнинг

¹ DSC., associate professor, head of "Islamic economics and finance" department, international Islamic academy of Uzbekistan. Tashkent, Uzbekistan.

² Ph.D. professor, head of "Economics" department, Tashkent institute of finance. Tashkent, Uzbekistan.

ривожланиши рақамли технологиялар, сунъий интеллектнинг амалда иқтисодий жараёнларда қўлланилиши иқтисодий муносабатларнинг таркибан ўзгаришига олиб келди. Рақамли иқтисодиётнинг кўпчилик мамлакатларда қўлланилиши ҳар бир давлатнинг бугунги кундаги мамлакат иқтисодий тараққиётининг устувор йўналишларидан бири бўлиб қолди. Мақола бугунги кунгача бўлган хорижлик ва маҳаллий иқтисодчи олимлар томонидан рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш муаммоларига бағишланган нашр қилинган манбалар ўрганилиб, рақамли иқтисодиётнинг мамлакат учун аҳамияти ҳамда Ўзбекистонда унинг ривожланиш тенденцияларини таҳлил этишга бағишланган.

Факторы развития цифровой экономики: сочетание теории и практики

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

цифровая экономика, ИТ-технологии, информационно-коммуникационные технологии, искусственный интеллект, робототехника, транзакционные расходы, сеть интернет.

Последствия тяжелой пандемии, наблюдаемой в мировой экономике и различные временные ограничения по предотвращению массовой заболеваемости, вызвали серьезный кризис в мире, в то же время стимулировали особый подход к восстановлению экономики после глобальной пандемии. Развитие науки и экономического мышления во всем мире, применение цифровых технологий, искусственного интеллекта в экономических процессах привело к структурным изменениям в экономических отношениях. Применение цифровой экономики в большинстве стран сегодня стало одним из приоритетов экономического развития. В статье исследуются опубликованные источники зарубежных и отечественных экономистов о развитии цифровой экономики, анализируются значение цифровой экономики для страны и тенденции ее развития в Узбекистане.

КИРИШ

Глобаллашув жараёнлари чуқурлашаётган ва миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлиги ўсаётган паллада телекоммуникация саноати иқтисодиётнинг алоҳида олинган соҳаси сифатида ривож топиши ҳамда иқтисодиётнинг бошқа соҳаларида ахборот-коммуникация технологияларининг қўлланишига доир масалалар устувор аҳамият касб этмоқда. Техник имкониятларнинг кенгайиши ва мазкур саноат салоҳиятини амалиётда тўлақонли қўллаш миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлигини кучайтиришда муҳим роль ўйнайди ҳамда шу тарзда хусусий ва давлат тузилмаларининг стратегик барқарорлигини таъминлайди. Жаҳон бозорининг замонавий ривожланиш йўналишларига кўра, ахборот-коммуникация технологиялари соҳасига инновацияларнинг киритилиши ва уларнинг самарали қўлланиши корхоналарда бошқарув ва технологик жараёнларнинг самарадорлигини оширишга замин яратиб, иқтисодиётнинг турли жабҳаларида мавжуд товар ва хизматлар бозорларини кенгайтириб, янги бозорларни яратиш учун шароит яратади ва шу орқали аҳоли турмуш тарзи яхшиланишига сабаб бўлади.

Узоқ вақт давомида рақамли технологияларни амалда қўллаш уни жорий этган мамлакатларда туб ўзгаришларни олиб келди ва мазкур соҳа эса бугунги кунда жамият ижтимоий-иқтисодий тараққиётини белгилаб берувчи омил бўлмоқда. Рақамли иқтисодиётни амалда татбиқ этиш кўплаб мамлакатлар учун устувор йўналишлардан бири ҳисобланади. Сўнгги йилларда бизнес ва ижтимоий соҳадаги фаолият моделларининг ўзгариш тўлқинининг кўтарилиши рақамли технологияларнинг янги авлодини яратиш натижасида юзага келди. Бундай технологияларга сунъий ақл (СА), робототехника, интернет воситалар, симсиз технологиялар ва бошқалар кириди. Мутахассисларнинг фикрига кўра, иқтисодиёт тармоқ ва соҳаларида рақамли технологияларни жорий этиш меҳнат унумдорлигини 40 фоизга ошириш имконини беради. Яқин келажакда янги рақамли технологияларни самарали қўллаш алоҳида компаниялар ва мамлакатларнинг халқаро рақобатбардошлик даражасини белгилайди, шунингдек, рақамлаштириш (рақамли ҳуқуқ) учун инфратузилма ҳамда ҳуқуқий муҳитни шакллантиради.

Дунё бўйича маълумотлар трафики ҳажми даражасини ўлчаш жуда мураккаб жараён ҳисобланади, аммо ҳар қандай усул орқали уни аниқлаш натижаси унинг кескин ўсишининг тенденциясини кўрсатади. Глобал пандемиядан сўнг тадқиқот прогнозларига кўра, 2022-йилда ички ва халқаро интернет ижтимоий тармоқларининг глобал трафики ошиши кутилмоқда [16].

Шубҳасиз, кўплаб ривожланган мамлакатларда, жумладан, мамлакатимизда рақамли технологияларни яратиш ва уларни жорий этиш давлат даражасида миллий тараққиётнинг асосий йўналиши мақомини олди. Иқтисодиёт соҳа ва тармоқларини рақамлаштиришнинг жорий босқичи янги технологик ва ташкилий-бошқарув муаммолари ҳамда таҳдидларни келтириб чиқармоқда.

АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Хорижлик иқтисодчи олимлар Э.Броун, Д.Белл, А.Тоффлер, Г.Паркер, П.Друкерларнинг фундаментал асарларида рақамли иқтисодиётнинг айрим кўринишдаги назарий жиҳатлари тадқиқ қилинган. Таъкидлаш ўринлики, айнан юқорида зикр этилган хорижлик иқтисодчи олимларнинг фундаментал асарларидаги асосий назариялар мазкур мавзу доирасида тадқиқотлар олиб борган олимлар ишида асос бўлиб хизмат қилган [4, 16 б.; 3, 507 б.; 9, 500 б.; 8, 256 б.; 6, 90-110 б.].

МДХ иқтисодчи олимларидан Г.Г.Головенчик рақамли иқтисодиёт – бу давлат, бизнес ҳамжамияти ва аҳоли ўртасидаги ижтимоий, маданий, иқтисодий ва технологик муносабатлар тизими бўлиб, глобал ахборот маконида фаолият юритади, иқтисодий фаолиятда рақамли технологиялардан кенг фойдаланиш орқали ишлаб чиқаришни рақамлаштиради ҳамда шу йўл орқали истеъмолчига маҳсулот ва хизматларни доимий равишда етказди, шунингдек, ижтимоий-иқтисодий жараёнларнинг самарадорлигини ошириш мақсадида бошқарув усуллари ва технологиялар асосида инновацион ўзгаришларни амалга оширади, деб кўрсатади [14, 13 б.].

Шунингдек, яна бир хорижлик иқтисодчи олимлардан ҳисобланган ва айнан мана шу соҳа бўйича илмий тадқиқот ишларини олиб борган Ю.И. Грибановнинг таъкидлашича, рақамли иқтисодиёт иқтисодиётнинг таркибий қисмларидан ҳисобланиб, иқтисодиёт субъектларининг билим ва ақл-заковатлари устун турадиган ва номоддий ишлаб чиқариш соҳасидаги асосий кўрсаткичларни

тавсифлайдиган ахборот жамиятини ифодалайди. Шунингдек, рақамли иқтисодиёт, билимлар иқтисодиёти, ахборот жамияти замонавий адабиётларда кенг қўлланилаётган ижтимоий-иқтисодий тизимнинг бошқа индустриал иқтисодиёт билан ўрин алмашинувини ифодалайди [15].

Маҳаллий иқтисодчи олимларимиздан М.С. Абдуллаев ўз мақоласида: “Рақамли иқтисодиёт бу ишлаб чиқариш кучлари ва ишлаб чиқариш муносабатларининг такрор ишлаб чиқариш жараёнида қўлланиладиган рақамли технологиялар ҳамда иқтисодий фаолиятда ҳаракатланувчи маълумотлар ва ахборотларни тавсифлаб берувчи умумиқтисодий тизимдир”, – деб ифолайди [11].

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

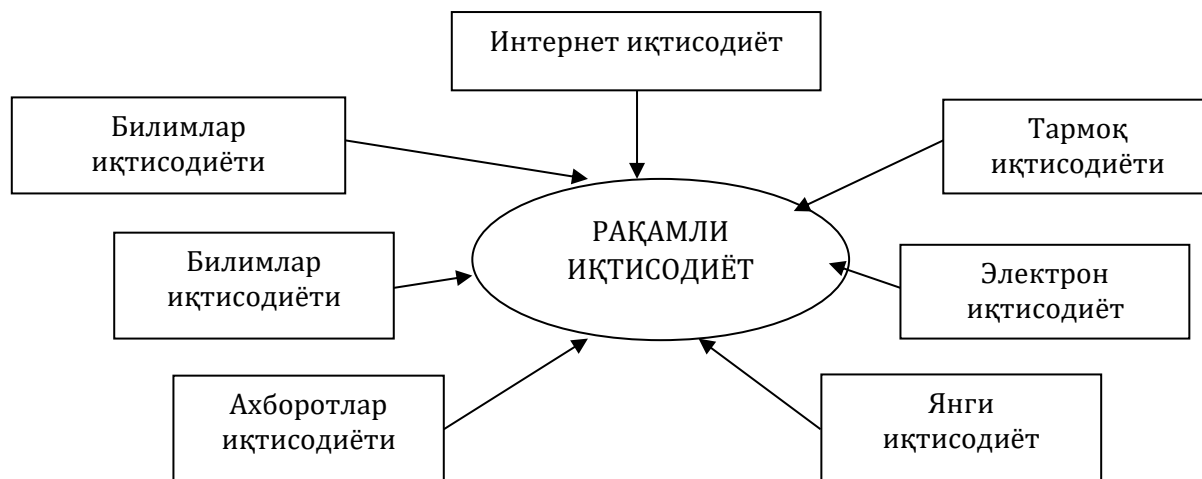
Рақамли иқтисодиёт атамаси ва рақамли пуллар ҳозирги кунда жуда кўплаб иқтисодчи мутахассислар ва бошқа касб эгалари номидан кенг тилга олинадиган ва давлат иқтисодий сиёсатида мазкур соҳани ривожлантиришга катта эътибор қаратилаётган тушунчалардан бири бўлиб ҳисобланмоқда. Мазкур атама дастлаб 25 йил олдин АҚШ даги Массачусетс технологик институти профессори Николас Негропonte томонидан киритилган бўлиб, ҳозирги кунгача унинг бир аниқ мазмуни ва тамойиллари теран кўрсатиб ёритиб берилмаган [2]. Жаҳон банки гуруҳи президенти Жим Ён Кимнинг фикрича, ҳозирги кунда инсоният ахборот коммуникация соҳасида жадал тараққиётни бошидан кечираётганлиги айтилади. Дунё бўйича уяли алоқа воситалари билан таъминланган қашшоқ уй хўжаликлари сони қулай маиший хизмат ёки тоза ичимлик суви билан таъминланганлар сонидан юқори суръатни ташкил этмоқда [21]. Рақамли иқтисодиёт фан ва технологиялар тараққиётининг натижаси сифатида ижтимоий тармоқлардан ҳисобланган интернет тармоғида иқтисодий хўжаликлар томонидан ишлаб чиқарилган ва яратилган товар ва хизматларнинг кенг ёйилиши ҳамда уларнинг истеъмолчиларга етказилишини таъминлаб берувчи қулай муҳитни яратиб беради [18]. Рақамли технологияларнинг ривожланишнинг янги даражасида ижтимоий-иқтисодий тизимларда, инсонлар ва ижтимоий маконда, иқтисодиётда фаолият юритаётган корхоналар ва йирик компаниялар ўртасида асосий хавф-хатарлар сонининг ўсиши билан ифодаланмоқда. Мазкур хавфларнинг ўсиши ижтимоий тармоқлардаги ҳаддан ташқари кўплаб маълумот ва ахборотлар алмашинуви ҳажми ўсиши билан боғлиқ. Бугунги кунда жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаётидаги таркибий ўзгаришларнинг глобал тенденцияларига жавоб берадиган таълим дастурларини шакллантириш, шунингдек, “рақамли саводхонлик”нинг юқори даражасини таъминлаш имконини берадиган таълимнинг индивидуал дастурларини шакллантиришга алоҳида аҳамият берилмоқда [17]. Рақамли технологияларнинг ижтимоий-иқтисодий тизимлар ва ижтимоий платформаларни ўзгартириш жараёнига таъсири юқоридир [12]. Бироқ кибернетика ва рақамли муҳитни тартибга солиш масалалари ҳали ҳам кам ўрганилган ва бу кенг муҳокама қилинадиган ҳамда мунозарали бўлиб қолмоқда. Миллий иқтисодиётда фаолият юритаётган иқтисодий субъектлар, тармоқлар ва ҳудудларнинг инновацион ўсишига эришиш мақсадида компанияларнинг рақамли салоҳиятини ривожлантириш масалаларига етарлича эътибор берилмаяпти. Алоҳида таъкидлаш ўринлики, рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг институционал жиҳатларига илмий-назарий жиҳатдан ёндашилмасдан ва эътиборга олинмасдан бу муаммоларни ҳал қилиш мушкул ҳамда мамлакатда иқтисодиётни рақамлаштириш

шароитида кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш истиқболлари баҳоланмайди, замонавий иқтисодий муносабатларнинг умумий тизимида рақамли иқтисодиётнинг ўрни акс эттирилмайди [5].

Мутахассисларнинг фикрича, XXI асрнинг 30-йилларига келиб, инсониятнинг қарийб 15-20 фоизи ахборотлар жамиятида яшайди ва унга таъсир кўрсатади, 60-70 фоиз аҳоли эса индустриал жамият таъсирида қолмоқда. Инсоният жамиятининг бундай шаклланиши глобал рақамли бўшлиқ билан ифодаланмоқда.

Умуман олганда, рақамли иқтисодиёт, кенг маънода, янги ахборотни яратиш, улардан фойдаланиш, рақамли технологияларни ва рақамли маҳсулотларни, телекоммуникация хизматларини, электрон бизнесни, электрон тижоратни, электрон бозорларни, масофадан туриб битим тузиш механизмларини, масофадан туриб хизмат кўрсатишни, масофавий таълимни ва бошқа бир қатор компонентларни ўз ичига олган хўжалик юритувчи субъектлар ўртасидаги иқтисодий муносабатларни тизимли ташкил этган тузилмадир [22]. Юқорида кўрсатилганидек, рақамли иқтисодиёт электрон бизнес ва савдо билан боғлиқ рақамли технологияларни қўллаш асосида иқтисодий фаолиятни амалга ошириш жараёнлари ва усуллари бўлиб, кибер муҳитда рақамли товарлар ва хизматларни амалга оширишнинг қулай имкониятини яратади [12]. Бошқача айтганда, бу электрон тўлов воситалари, криптовалюта ва рақамли валютанинг имкониятларидан фойдаланган ҳолда ахборотни ижтимоий тармоқ орқали электрон воситалардан фойдаланган ҳолда узатиш, алмашиш ва сақлаш битимлари тизимидир.

Кўпгина хорижий ва маҳаллий тадқиқотчилар рақамли иқтисодиётни ахборот иқтисодиёти, билимлар иқтисодиёти, ижодий иқтисодиёт, интернет иқтисодиёти, тармоқ иқтисодиёти, электрон иқтисодиёт, янги иқтисодиёт ва ҳ.к. каби тушунчалар билан ифодалайди (1-расм).

1-расм. Постиндустриал иқтисодиётнинг янги кўринишлари[14].

Бизнинг фикримизча, “рақамли иқтисодиёт” тушунчаси оддий маълумотларни рақамлаштириш ва турли хил иқтисодий муносабатларни автоматлаштириш жараёнларини анъанавий тушунишдан анча кенгрокдир. Бу замонавий ахборот ва смарт-технологияларнинг хилма-хиллигини, шунингдек, йирик маълумотлар

базалари, симсиз тармоқлар, турли хил мобиль қурилмалар ва гаджетларни, шунингдек, ижтимоий медиа платформаларини яратишга имкон берувчи янги турдаги ижтимоий рақамли платформаларни жалб қилишнинг инновацион усулидир. Рақамли иқтисодиёт доирасида ушбу технологияларнинг барчаси алоҳида ва интеграцион режимларда муваффақиятли қўлланилмоқда.

Бугунги кунда рақамли иқтисодиёт ижтимоий-иқтисодий ҳаётнинг барча иқтисодий тармоқ ва соҳаларига қўлланилиб, уларда янги билим ҳамда кўникмаларни шакллантириш, тегишли стратегик қарорлар қабул қилиш жараёнидир. Шунингдек, рақамли иқтисодиётнинг барча иқтисодиёт соҳаларида амалда қўлланиши янгидан-янги илмий тадқиқотлар ва замонавий технологиялар яратишни тақозо этиб, улар учун тармоқ ва соҳалар қулай рақамли маконларини яратади. Жаҳон банки томонидан берилган таърифга кўра, рақамли иқтисодиёт бу рақамли ахборот-коммуникация технологияларини қўллашга асосланган ижтимоий-иқтисодий ва маданий муносабатлар тизимидир [13]. Рақамли иқтисодиётнинг асосий хусусиятлари қуйидагилар бўлиб ҳисобланади:

- махсус рақамли платформалар ва экотизимлар яратиш орқали иқтисодий фаолиятни амалга ошириш;
- шахсий хизмат моделларини қўллаш;
- ижтимоий тармоқда иқтисодиётда фаолият юритаётган ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчиларнинг бевосита ўзаро ҳамкорлик алоқаларига масофавий қулай муҳитни яратиш [7].

Сўнгги тўрт йил ичида Ўзбекистонда ахборот технологияларини ривожлантириш борасида катта қадам ташланди, бу иқтисодиётнинг кўплаб соҳаларида рақамлаштириш жараёнларини кенгайтириш ва унинг рақамли деб аталадиган улушини оширишга ёрдам берди.

Рақамли иқтисодиётнинг таркибий қисмларига электрон тижорат, “Электрон ҳукумат” тизими, иқтисодиётнинг турли тармоқларида, хизмат кўрсатиш соҳаларида “ақлли” (smart) технологияларни жорий этиш, “Ақлли шаҳар”, “Хавфсиз шаҳар”ни яратиш, шунингдек, “Буюмлар Интернети”дан кенг фойдаланиш ва бошқалар киради.

Рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш даражаси ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ)нинг ривожланиш даражаси билан бевосита боғлиқ бўлган ҳолда, одатда, турли кўрсаткичлар билан баҳоланади. Ушбу кўрсаткичлар қуйидагилардан иборат: рақамли иқтисодиётнинг ЯИМдаги улуши, АКТ саноатига киритилган инвестициялар ҳажми, интернет тезлиги, унинг мамлакат ҳудудини қамраб олиши ва аҳоли фойдаланиши учун қулайлиги, электрон тижоратнинг ривожланиш даражаси, “Электрон ҳукумат” тизимидаги давлат хизматлари улуши, АКТ соҳасидаги мутахассислар билан ташкилотларнинг таъминланиши ва бошқалар.

Бундан ташқари, мамлакатда ахборот технологияларининг ривожланиш даражасини баҳолайдиган халқаро рейтинглардаги кўрсаткичлар муҳим аҳамиятга эга. 1-расмда Ўзбекистон Республикасида 2016-йилдан 2021-йилгача иқтисодиётда фаолият кўрсатаётган корхона ва ташкилотлар ҳамда ахборот ва алоқа соҳасида фаолият кўрсатаётган корхона ва ташкилотлар сонининг ўсиш тенденцияси келтирилган.

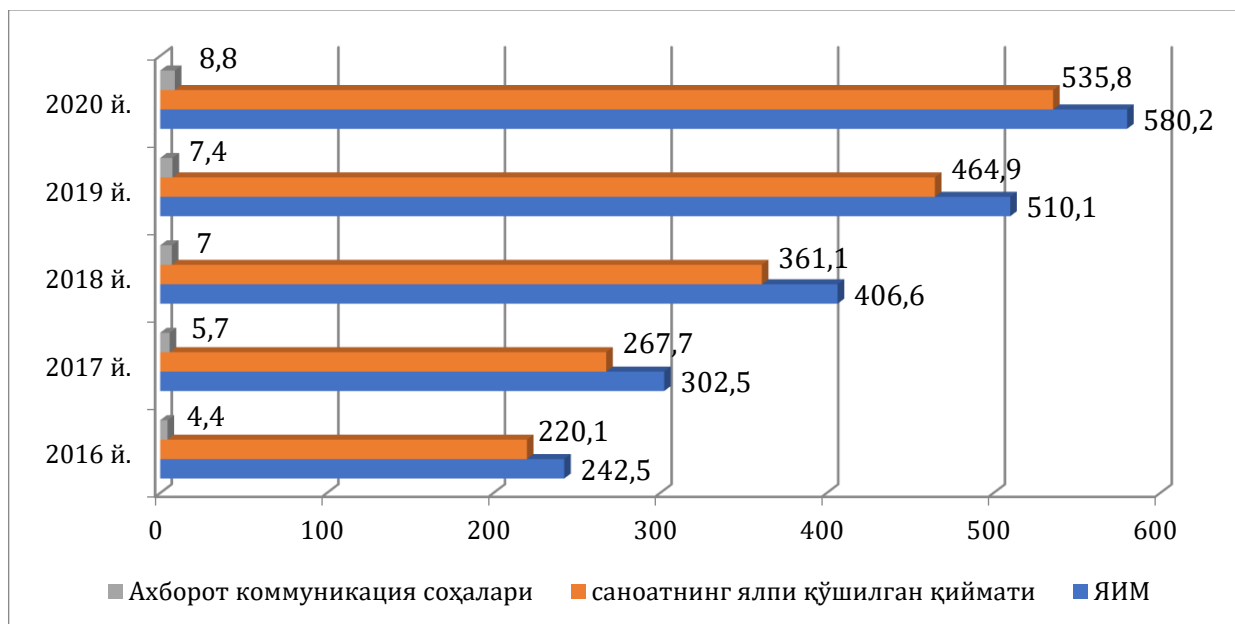

2-расм. Иқтисодий фаолият кўрсатаётган ва ахборот ва алоқа соҳасида фаолият кўрсатаётган корхона ва ташкилотлар ўсиш тенденцияси [23].

Агар расм маълумотларига эътибор қаратадиган бўлсак, иқтисодиётда фаолият кўрсатаётган корхона ва ташкилотлар сони 2016-йилда 26048 тани ташкил этган бўлса, 2021-йилга келиб 36726 тани ташкил этган. Албатта, бундай ўсиш тенденцияси мамлакатимизда амалга оширилаётган оқилona инвестиция сиёсати ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 7-февралдаги ПФ-4947-сон Фармони билан тасдиқланган 2017–2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси мамлакатнинг давлат ва жамият ривожланиши истиқболлини стратегик режалаштириш тизимига сифат жиҳатдан янги ёндашувларни бошлаб берганлиги билан тавсифланади. Мамлакатимизда инвестиция муҳити яхшилангани натижасида иқтисодиёт тармоқлари ва ҳудудларга тўғридан-тўғри сармоялар фаол кириб келмоқда. Хусусан, 2018-йилнинг беш ойида 776 та янги қўшма ва хорижий корхона рўйхатдан ўтказилди. Бу ўтган йилнинг мос даврига нисбатан 496 тага кўпдир. Шунингдек, жорий йилда хорижий инвестициялар иштирокида 377 та ҳудудий ва 148 та тармоқ лойиҳалари бажарилиши белгиланди.

Ўзбекистонда фаолият юритаётган миллий ҳамда хорижий корхоналарнинг инвестиция фаолияти натижалари акс этган ҳисоботлари халқаро стандартлар даражасида, ҳаққоний ва шаффофлиги таъминланган ҳолда шакллантирилмоқда. Бу мамлакатимизда бизнес юритиш муҳитини яхшилаш билан бирга тадбиркорлар манфаатини ҳам оширмоқда [20]. Булар ҳўжалик юритувчи субъектлар томонидан инвестиция фаолиятини самарали юритиш бўйича стратегик режалаштириш ва таҳлилини юритиш вазифаларини белгилаб берди. Мазкур вазифалар корхоналар инвестиция фаолияти натижадорлигини ошириш, ушбу фаолиятнинг таҳлил механизмларини такомиллаштириш, унинг ҳўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий барқарорлигини таъминлашдаги ўрнини кучайтириш ҳамда инвестиция фаолияти таҳлилининг услубий асосларини такомиллаштириш заруриятини кўрсатиб беради [1].

Ўзбекистонда ушбу кўрсаткичларнинг аксарияти бўйича 2016-йилдан буён сезиларли ютуқларга эришилди. Ахборот-коммуникация ва хизмат кўрсатиш соҳасида яратилган ялпи қўшилган қиймат 2016-йилдан бошлаб 2 бараварга ошиб, 4,4 дан 8,8 трлн. сўмгача, ахборот-коммуникация иқтисодий фаолият тури бўйича кўрсатилган хизматлар ҳажми эса 2 бараварга ўсиб, 6,3 дан 12,9 трлн. сўмгача ошди.

3-расм. 2016-2020-йилларда ялпи қўшилган қийматда “ахборот-коммуникация” соҳасидаги хизматлар ҳажмининг ўсиш динамикаси (трлн. сўм) [23].

Мамлакатимизда электрон тижоратни қўллаб-қувватлаш бўйича қатор чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Маълумки, электрон тижорат иқтисодиёт тармоқлари ёрдамида амалга оширилувчи молиявий хизматлар ва уларни амалга ошириш билан боғлиқ доимий такомиллашиб турувчи глобал бизнес жараён занжиридир. Ҳозирги кунда электрон тижорат бутун дунёда реал амалий ҳаётнинг ажралмас қисмига айланиб бормоқда. Мамлакатларнинг рақобатбардошлиги нафақат уларнинг ишлаб чиқариш салоҳияти ва илмий-техник ишланмалари билан, балки электрон тижорат инфратузилмаси ривожланганлик даражаси билан ҳам белгилаб берилмоқда.

Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш шароитида, иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқларида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини янада кенг жорий этиш бўйича комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. “Тараққиётга эришиш учун рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллаш зарур ва шарт. Бу юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради. Зеро, бугун дунёда барча соҳаларга ахборот технологиялари чуқур кириб бормоқда. Шу боис рақамли иқтисодиётга фаол ўтиш – келгуси беш йилдаги энг устувор вазифаларимиздан бири бўлади” [19]. Шундай экан, бугунги кунда миллий иқтисодиёт олдида турган муаммоларни ҳал этишда электрон тижорат бозорининг салоҳияти, унинг молия хизматларини ривожлантиришдаги роли, шунингдек, амал қилиши билан боғлиқ хавф-хатарлар, Ўзбекистонда электрон тижорат бозорини ривожлантириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

1-жадвал

Ахборот иқтисодиёти ва электрон тижорат соҳаларида яратилган ялпи қўшилган қиймат ҳажми, млрд.сўм.

	2015 й.	2016 й.	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.
Ахборот иқтисодиёти ва электрон тижорат сектори	3 876,3	4 967,7	6 377,8	7 934,0	8 701,4	11 220,5
<i>шу жумладан:</i>						
Ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ) сектори	3 581,7	4 575,3	5 849,0	7 059,0	7 508,4	9 524,4
АКТ ишлаб чиқариш	141,7	127,2	238,3	307,3	283,7	563,7
АКТ савдоси	140,8	228,0	281,6	240,4	299,0	265,8
АКТ хизматлари	3 299,2	4 220,1	5 329,1	6 511,3	6 925,7	8 694,9
Контент сектори ва оммавий ахборот воситалари	294,6	392,4	518,7	767,7	928,3	1 157,1
Электрон тижорат	-	-	10,1	107,3	264,7	539,0

1-жадвал маълумотларига эътиборни қаратадиган бўлсак, ахборот иқтисодиёти ва электрон тижорат соҳаларида яратилган ялпи қўшилган қиймат ҳажмининг 2015-2020-йиллардаги тенденцияси келтирилган бўлиб, 2015-йилда 2020-йилга қадар мазкур соҳанинг ўсиши қарийб 2,8 фоизга ўсган, яъни 2015-йилда 3876,3 млрд.сўмни ташкил этган бўлса, 2020-йилга келиб, 11220,5 млрд.сўмга ошган.

Ўзбекистон электрон тижорат ассоциацияси маълумотларига кўра, уй хўжаликларининг 49 фоизида компьютер, шу жумладан, 12,7 фоиз кенг полосали интернет фойдаланувчилари мавжуд. Мамлакатда 23,2 миллион киши мобил алоқа фойдаланувчилари ҳисобланиб, аҳолининг 55 фоизи интернетдан фойдаланади. Уюшманинг 2018-йилдаги маълумотларига кўра, 4 миллиондан ортиқ аҳоли ойига 100 МВ дан ортиқ мобил Интернетдан фойдаланади. 2018-2020-йилларда фаол онлайн харидорлар сони 82 мингдан 157 минг кишига ошди. Агар 2015-йилда бундай тизимлар фойдаланувчилари сони тахминан 472,5 минг кишини ташкил этган бўлса, 2019-йил охирига келиб, бу рақам қарийб 20 бараварга ошиб, 10 млн. 360 минг кишига етди [10].

ХУЛОСА

Рақамли иқтисодиёт глобал пандемиядан сўнг шиддат билан иқтисодий фаолликни оширишга қаратилган ва жадал суръатларда ривожланаётган жаҳон бозорининг барча тармоқларида юқори ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда амалга ошувчи иқтисодий муносабатларнинг янги туридир. Замонавий янги технологияларни яратиш ва такомиллаштириш шарт-шароитлари умумий ахборот технологик инновациялар билан узлуксиз боғлиқ. Экспертларнинг фикрича, рақамли иқтисодиёт тамойилларини амалда қўллаш ахборот жамиятини

ривожлантириш имкониятини оширади. Интернет глобал ижтимоий тармоғидан фойдаланиш товарлар, хизматлар ва меҳнатнинг рақамли бозорларини шакллантиришни сезиларли даражада тезлаштиради ҳамда давлат сектори томонидан тақдим этиладиган хизматлар сифатини оширади.

Бугунги кунда дунёда рақамли иқтисодиёт концепциясининг ягона тан олинган таърифи мавжуд эмас. Одатда, рақамли иқтисодиёт иқтисодий муносабатларни назарда тутмайди, балки жамият турмуши, реал амалий ҳаётида юқори даражадаги ахборот технологиялари ва сунъий интеллектни қўллаш билан ифодаланади. Бизнинг фикримизча, иқтисодиётни ва унинг барча соҳаларини рақамлаштириш инсоният учун янги имкониятлар бешигини ва истиқбол йўналишларини очиб берувчи юқори ҳажмдаги рақамли маълумотлар базаларини сақлаш ва қайта ишлашнинг янги усулидан фойдаланишга ўтиш жараёнидир.

Олиб борилган таҳлиллар шуни кўрсатдики, турли давлатларнинг миллий рақамли стратегияларини (МРС) бошқаришда мавжуд ёндашувлар электрон ҳукумат хизматлари сифатини яхшилаш, ахборот-телекоммуникация инфратузилмасини ривожлантириш, такомиллаштириш, ахборот-коммуникация технологиялари билан боғлиқ ходимларнинг билим ва кўникмаларини ошириш, хавфсизлик даражасини ошириш, илмий-тадқиқот ишланмалари, инновациялар ва тадбиркорликка кўмаклашиш, интернет тармоғига, электрон хизматлар ва ахборотдан янада кенгроқ фойдаланишни таъминлаш каби йўналишларни ўз ичига олади. Таъкидлаш ўринлики, мамлакатда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш бир қатор ижобий тенденцияларга олиб келади:

- мазкур соҳада тадқиқотлар натижаси сифатида юзага келган инновациялар ва корхоналарда яратилган инновациялар, ахборот дастурлари ҳамда рақамли технологияларнинг қўлланилиши иқтисодий ўсишга эришиш имкониятини беради;

- янги билимлар, ишлаб чиқариш жараёни билан узвий боғлиқ бўлган интеллектуал меҳнат, интеллектуал маҳсулотлар давлатнинг юқори технологияли тармоқларининг асосий устунига айланиб, уларнинг ишлаб чиқариш унумдорлигининг ошишига ҳамда маҳсулотнинг сифат жиҳатдан такомиллашувига олиб келади;

- рақамли иқтисодиётнинг миллий иқтисодиётнинг барча соҳаларига жадал суръатларда кириб бориши уларнинг фаолиятини анча қулайлаштириш баробарида бандлик таркибининг ўзгаришига ва айнан шу соҳа мутахассисликларига бўлган талабнинг ошишига олиб келади;

- миллий иқтисодиётда тармоқлар бўйича фаолият юритаётган инновацион фаол корхоналар сонининг ошишига ва улар томонидан рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқарилишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Astanakulov O., Asatullaev K., Saidsaidaxmedova N., & Ergashev O. (2019). Strategic Support for Accounting for the Investment Process in the Innovation Industry. Journal of Advanced Research In Law And Economics, 10(6), 1877-1883. (Scopus) Retrieved from <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/4977>.

2. Being Digital (фундаментальная статья Николоса Негропонтэ по цифровой экономике за 1995 год, часть 2). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://habr.com/ru/company/philtech/blog/354418/> (дата обращения: 05.06.2021 г.)

3. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. Harmondsworth: Penguin Books, 1973. 507 p.
4. Brown E. Aligning Technology, Strategy, People and Projects // Strategic Project Management. 2007. 16 p.;
5. Cerruela García G., Luque Ruiz I., Gómez-Nieto M. State of the art, trends and future of Bluetooth low energy, near field communication and visible light communication in the development of Smart Cities // Sensors. – 2016. – № 11. – p. 1968. – doi: 10.3390/s16111968.
6. Drucker P.F. The Post-Capitalist World // The Public Interest. 1992. No. 109. P. 90–111.
7. Gomonov K., Berezin A., Matyushok V., Balashova S. Introduction of Smart Grid in Russia: feasibility study // Proceedings of the 11th International Days of Statistics and Economics. Prague, Czech, 2017. – p. 428-438.
8. Parker G.G., Alstyne Marshall W.V., Choudary S.P. «Platform Revolution: How Networked Markets Are Transforming the Economy and How to Make Them Work for You», 2016. - 256 p.
9. Toffler A. The third wave. N.Y.: Bantam Books, 1980. 560 p.
10. www.cbu.uz сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.
11. Абдуллаева М.С. Теоретические аспекты определения, развития цифровой экономики и её зарождение в республике Узбекистан. “Логистика ва иқтисодиёт” электрон журнали 2020 йил 6-сон. http://economyjournal.uz/maqola/Abdullaeva_M_6_2020.pdf.
12. Аубакирова Г.М., Исатаева Ф.М., Куатова А.С. Цифровизация промышленных предприятий Казахстана: потенциальные возможности и перспективы // Вопросы инновационной экономики. – 2020. – № 4. – с. 2251-2268. – doi: 10.18334/vines.10.4.111211.
13. Василенко Н.В. Цифровая экономика: концепции и реальность: // Инновационные кластеры в цифровой экономике: теория и практика (инпром-2017): труды научно-практической конференции с международным участием. СПб., 2017. – с. 147-151. – doi: 10.18720/IEP/2017.3/20.
14. Г.Г. Головенчик Цифровая экономика [Электронный ресурс] : учеб.-метод. комплекс / Г.Г. Головенчик. – Минск: БГУ, 2020. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). ISBN 978-985-566-847-4., стр 10.
15. Грибанов Юрий Иванович Цифровая трансформация социально-экономических систем на основе развития института сервисной интеграции. Специальность 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами – сфера услуг) Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук. Санкт-Петербург – 2019.
16. Доклад о цифровой экономике 2021. Международные потоки данных и развитие: кому служат потоки данных 2021 год, Организация Объединенных Наций. https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_overview_ru.pdf.
17. Иноземцева С.А. Технологии цифровой трансформации в России // Актуальные проблемы экономики, социологии и права. – 2018. – № 1. – С. 44–47.

18. Кириллов П. Цифровая платформа для интернета вещей: универсальный продукт для умных производств, городов, зданий // Бизнес Территория. – 2018. – № 1. – С. 35-36.; Красковский Д.Г. Интернет вещей и Smart City: Autodesk показал, как развивается транспортная инфраструктура в России // САПР и графика. – 2017. – № 8(250). – С. 44–49.

19. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 24.01.2020 й. [https:// president.uz /uz/ lists /view/3324](https://president.uz/uz/lists/view/3324).

20. О.Т. Астанакулов, Х.С. Асатуллаев. Инвестициялар тараққиёт омили сифатида // “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 6, декабрь, 2018 йил 4-бет.

21. «Цифровые дивиденды». доклад Всемирного банка. [http://www.inesnet.ru /2016 /01/ opublikovan –doklad –vsemirnogo –banka -cifrovye-dividendy/](http://www.inesnet.ru/2016/01/opublikovan-doklad-vsemirnogo-banka-cifrovye-dividendy/).

22. Тагаров Б.Ж. Цифровой кластер как новая форма экономической концепции // Креативная экономика. – 2021. – № 2. – с. 327-340. – doi: 10.18334/ce.15.2.111726.

23. Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси маълумотлари.